

Med redom in neredom: besedni red v italijanščini in slovenščini

*Martina Ožbot**

Izvleček

Tako slovenščina kot italijanščina se v tipološkem pogledu uvrščata med jezike, za katere velja kot osnovni besednoredni vzorec SVO. Znotraj te elementarne sheme pa se realizacija besednega reda v obeh jezikih pomembno razlikuje v odvisnosti med drugim od vrst stavkov, skladenjskih konstrukcij in slogovnih značilnosti konkretnega besedila. Prispevek skuša nakazati nekatere temeljne lastnosti besednega reda v italijanščini in slovenščini, predvsem v luči reprezentativnih razlik med jezikoma. Opažanja se omejujejo na besedni red v pisnih besedilih. Izkaže se, da je besedni red v italijanščini znatno bolj fiksni kot v slovenščini, kot potrjuje tudi analiza dveh kratkih besedil. Sklepati je mogoče tudi, da je za razumevanje besednega reda tako v italijanščini kot v slovenščini pomemben princip opazovanja s pomočjo sopostavljanja, ki omogoča bolj plastično in niansirano razumevanje jezikovne realnosti.

Ključne besede: italijanščina in slovenščina, besedni red, vzorec SVO, analitičnost in sintetičnost, diahrona spremenljivost besednega reda

* Ljubljana, martina.ozbot@guest.arnes.si

Orderly or disorderly? Word order in Italian and Slovene

In typological terms, both Slovene and Italian are among the languages whose basic word order is SVO. Within this fundamental pattern, however, the realization of word order in the two languages differs significantly, depending, among other things, on the type of sentence, the syntactic construction and the stylistic features of a given text. The paper attempts to show some of the basic features of word order in Italian and Slovene, especially in the light of some significant differences between the two languages. The observations are limited to word order in written texts. It turns out that word order in Italian is considerably more fixed than in Slovene, as is illustrated on the basis of two short texts. It can also be concluded that word order in Italian and Slovene (and probably likewise in any two or more languages) can productively be studied by taking into account a contrastive perspective, which offers a more plastic and nuanced understanding of the observed linguistic reality.

Keywords: Italian and Slovene, word order, SVO, analytic *vs* synthetic, diachronic word order change

1 Besedni red in učenje tujega jezika

Sklepajoč po številu in izsledkih raziskav, ki se tako ali drugače ukvarjajo z besednim redom v najrazličnejših jezikih, ostaja ta fenomen za jezikoslovce še vedno intriganten in pravzaprav raziskovalno neizčrpen. Pri besednem redu gre, kot vemo, za načine, kako jezikovne elemente idiomatično (se pravi naravno glede na vsakokratno komunikacijsko situacijo) nizamo drugega za drugim – v stavke, povedi in višje enote, kot so odstavki in besedila. Jeziki se pri tem med seboj bistveno razlikujejo in vsakdo, ki se je (ali se še zmeraj) z vsaj malo metajezikovne refleksije učil kakšnega tujega jezika, ve, da predstavlja besedni red eno zahtevnejših poglavij slovnice. Zato ne preseneča, če imajo učenci jezika pogosto vtis, da se prej kot z besednim redom soočajo z besednim *neredom*. Učenje in razumevanje besednega reda pa je vsaj do neke mere težavno zato, ker so njegove zakonitosti v marsičem še neznane oz. še ne ustrezno raziskane. Skratka, ukvarjanje z besednim redom na aplikativni ravni (npr. ko smo v vlogi učenca ali učitelja) je težavno tudi zato, ker so opisno-teoretske razlage pogosto pomanjkljive. To velja med drugim za oba jezika, s katerima se ukvarjam v tem prispevku – italijanščino in slovenščino.

V nadaljevanju želim nakazati nekatere temeljne lastnosti besednega reda v italijanščini in slovenščini, predvsem v luči reprezentativnih razlik med jezikoma. Podana opažanja bodo omejena na besedni red v pisnih besedilih, medtem

ko govorjena besedila puščam povsem ob strani, saj je v njih realizacija besednega reda spričo vloge intonacije lahko precej drugačna.

2 Besedni red v italijanščini in slovenščini: osnovne značilnosti

Tako slovenščina kot italijanščina se v tipološkem pogledu uvrščata med jezike, za katere velja za osnovnega besednoredni vzorec SVO. Kot je splošno znano, je ameriški jezikoslovec Joseph Greenberg v začetku 60. let prejšnjega stoletja objavil članek »Some universals of grammar with particular reference to the order of meaningful elements« (Greenberg 1963; sl. »Nekaj slovničnih univerzalij s posebnim ozirom na red pomenonosnih elementov«). Kot tipolog je skušal klasificirati številne lastnosti jezikov in jezikovnih družin v želji, da bi prišli do univerzalnih struktur – od glasoslovnih do skladenjskih –, značilnih za posamezne jezike in jezikovne skupine oz. družine. Med drugim je želel dognati tudi, kakšni so temeljni tipi besednega reda v jezikih sveta, pri čemer je postuliral variacije sosledja treh »jedrnih« kategorij, osebk (S), povedka (V) in predmeta (O). Greenbergova klasifikacija, ki sicer kot vsaka tipološka delitev spričo svoje posploševalne narave ni absolutno zanesljiva, se je uveljavila in tako danes govorimo o tipih SVO, SOV, VSO, OSV itd. Za večino sodobnih evropskih jezikov je značilen temeljni vzorec SVO, se pravi »osebek – povedek – predmet«, kar velja tudi za slovenščino in italijanščino. Seveda gre zgolj za najosnovnejšo shemo. Kot je pričakovati, vsi romanski jeziki sledijo vzorcu SVO, čeprav je bila njihova prednica latinščina, vsaj načeloma, jezik s sosledjem SOV, a v resnici z veliko svobode pri razporejanju elementov – zagotovo v glavnem stavku, medtem ko je bilo v odvisnikih pri končni stavi glagola odstopanj bistveno manj (Renzi 1984: 45). Drugačna je bila situacija v vulgarni latinščini, v kateri je izpričana prevlada vzorca SVO¹ in iz katere so se postopoma izoblikovali romanski jeziki. Toda bistvena razlika med latinščino in romanskimi jeziki je v tem, da je latinščina (pretežno) sintetična, italijanščina pa (pretežno) analitična. Ob ugotovitvi, da sta tako italijanščina kot slovenščina jezika s temeljnim vzorcem SVO, je treba torej dodati, da kategorizacija po osnovnem tipološkem načelu glede na razmerje med tremi glavnimi stavčnimi elementi – povedkom, osebkom in predmetom – o dejanskem funkcioniranju besednega reda v danem jeziku ne pove nujno kaj veliko. Razumeti jo je treba zgolj kot nekakšen osnovni princip, znotraj katerega je

1 Besedni red tipa SVO je značilen že za pozno latinščino. Tako na primer odločno prevladuje tudi v Hieronimovi *Vulgati* (Renzi 1984: 46).

mogoča ogromna raznolikost. To velja tudi za italijanščino in slovenščino, saj se v obeh jezikih v okviru elementarne sheme SVO realizacija besednega reda pomembno razlikuje v odvisnosti med drugim od **vrst stavkov** (npr. glavni stavki se v slovenščini večinoma obnašajo drugače kot odvisniki, v italijanščini pa večinoma enako kot odvisniki), **skladenjskih konstrukcij** (npr. poudarjalne konstrukcije, kot je v italijanščini razcepljeni stavek/*frase scissa*, prim. angl. *cleft sentences*, nem. *Spaltsatz*, fr. *phrase clivée*); tudi leve in desne dislokacije) in **slogovnih značilnosti konkretnega besedila**. Dodati velja, da sta italijanščina in slovenščina poleg tega, da sta jezika SVO, tudi jezika V2 (*verb second*),² kar pomeni, da glagol običajno zaseda drugo mesto, čeprav v slovenščini bistveno bolj kot v italijanščini, ki v odvisnih stavkih ravna drugače kot slovenščina, kjer načelo V2 velja tudi v odvisnih stavkih. Naslednji zgled denimo kaže, da je v slovenščini bistvena razlika v sosledju stavčnih členov v glavnih in odvisnih stavkih. V slovenščini v odvisnem stavku vezniku sledi povedek in šele nato osebek (torej drugače kot v glavnem stavku, kjer je osebek pred povedkom), medtem ko je v italijanščini sosledje osebka in povedka v glavnem in odvisnem stavku enako:

- Otroci so veseli, ker so starši spet doma.
- I bambini sono contenti perché i genitori sono di nuovo a casa.

Mimogrede, besedni red se lahko s časom spreminja – slovenščina je denimo v preteklosti kazala precej večji vpliv nemščine kot danes, kar je pomenilo pogostejšo končno stavo glagola v odvisnih stavkih (prim. Reindl 2005: 149–152) – in je tako kot številne druge lastnosti posameznega jezika ujet med nasprotujočimi si težnjami na eni strani po spremembah, po drugi pa po ohranjanju obstoječega stanja (prim. Renzi 2012, Renzi 2019: 12).

2.1 Sintetičnost slovenščine in analitičnost italijanščine

Zagotovo so razlike med besednim redom v italijanščini in slovenščini pomembno pogojene ravno s temeljnim nasprotjem med analitičnostjo italijanščine in sintetičnostjo slovenščine. Kot velja za nam bližnje analitične jezike (npr. za italijanščino, francoščino, angleščino), je za takšne jezike bistveno, da spričo pomanjkanja morfoloških označevalcev logično-semantičnih odnosov to vlogo

2 Proučevanje lastnosti besednega reda z glagolom na drugem mestu je posebno intenzivno v okviru formalnih jezikoslovnih pristopov, pogosto s posebnim ozirom na zgodovinski razvoj romanskih jezikov (gl. Wolfe 2018, Woods/Wolfe 2020, Lohnstein/Tsinakis 2020; Salvi 2004). Slovenščino je v svojo obravnavo pritegnila Polo (2004), ki prav tako deluje v okvirih formalnega jezikoslovja.

opravljajo deloma predlogi, deloma pa kar besedni red sam, pogosto ob izdatni pomoči ločil, kot so vejica, podpičje in dvopičje, ki že vizualno segmentirajo stavke in povedi ter tako označujejo meje med stavčnimi členi ali znotraj njih, in sicer – za razliko od ločil v slovenščini – prvenstveno na semantično-komunikacijski osnovi in šele sekundarno v skladenjskem pogledu. Torej v analitičnih jezikih, kot je italijanščina, načeloma že položaj v stavku vsebuje informacijo o skladenjski vlogi danega elementa, se pravi drugače kot v slovenščini, kjer še posebej v pisnih besedilih o skladenjski vlogi sklepamo bolj iz morfoloških označevalcev kot iz položaja v stavku. Zelo enostaven ponazoritveni zgled je lahko naslednji: *Il cane guarda il gatto* (»Pes gleda mačka.«). Tukaj je – če ne gre za posebne komunikacijske okoliščine – *il cane* (»pes«) osebek, *il gatto* (»maček«) pa predmet. Če elementa obrnemo in dobimo *Il gatto guarda il cane*, sta zamenjani tudi skladenjski vlogi, se pravi »Maček gleda psa«. V slovenščini je stanje drugačno, saj se ne glede na zamenjavo položaja v stavku skladenjski vlogi ohranjata, torej »Pes gleda mačka« ali »Mačka gleda pes«. Seveda izjavi komunikacijsko nista identični, toda kar zadeva skladenjske vloge, vsekakor sta. Naše vprašanje na tem mestu je, kako opredeliti razliko med italijanskim in slovenskim besednim redom, ki ne bo zajela samo tovrstnih enostavnih zgledov? Kakšen je torej princip besednega reda v enem in v drugem jeziku?

2.2 *Anton Breznik – besediloslovec pred besediloslovjem*

Če se najprej zaustavimo pri slovenščini, velja poudariti, da je o besednem redu v tem jeziku bistvena opažanja podal že Anton Breznik v razpravi »Besedni red v govoru«, ki je bila leta 1908 v dveh delih objavljena v *Domu in svetu*. Takoj naj dodam, da beseda »govor« v naslovu ne pomeni govora kot »ustne realizacije sporočila«, temveč jo je treba razumeti kot od stavka višjo enoto, ki jo Breznik upošteva zato, ker se v primerjavi s številnimi sočasnimi slovníčarji dobro zaveda, da je za fenomene, kot je besedni red, bistveno, da jezik opazujemo na nadstavčni ravni. V resnici gre za besediloslovni pristop *ante litteram*. Breznikov prispevek ostaja torej izrazito relevanten, saj njegove ugotovitve večinoma še zmeraj veljajo. Razlika med njegovimi opažanji in današnjim jezikovnim funkcioniranjem je kvečjemu ta, da je danes besedni red v slovenščini nekoliko svobodnejši oz. da čeprav ne sledimo dokaj rigoroznim pravilom, ki jih Breznik postulira, npr. ko kritizira besedni red pri Stritarju (1908: 265), lahko tvorimo ustrezna in kakovostna besedila, ki so tudi dobro razumljiva. Breznikova kritika Stritarja se nanaša med drugim na naslednji zgled, v katerem je razvidno, da Stritarjevo besedilo ne upošteva temeljnega načela razporejanja informacij v besedilu, v skladu s katerim pri ubesedovanju

– razen pri zaznamovani stavi – povedi tvorimo tako, da izhajamo iz bolj znane informacije, od katere prehajamo k manj znani, tako kot predlaga Breznik, medtem ko Stritar postopa ravno obratno:

- »Popoludne je bilo, lep poletni dan! Gorko je pripekalo solnce z jasnega neba /.../.« (Stritar)
- »Bilo je popoludne, lep poletni dan ! Sonce z jasnega neba je gorko pripekalo /.../.« (Breznikov predlog)

Breznikov komentar je takšen: »Besede so začetek popolnoma novega odstavka, zato se nobena beseda ne nanaša na predstoječo situacijo, in se ne more reči: popoludne je bilo, ker bi to pomenjalo že pojasnitev kake prejšnje situacije.« (1908: 265). Če bi princip členitve po aktualnosti veljal v strogem smislu in bi se torej informacije v besedilih brez izjeme nizale v sosedju od bolj znane k manj znani, bi bilo Breznikovo opažanje vsekakor pravilno. Dejstvo pa je, da je še posebej slovenščina v razporejanju informacij manj rigorozna ter da interakcija med slogovnimi variantami in skladenjskimi možnostmi pogosto omogoča tudi drugačne izbire besednega reda.³

Tudi italijanščina seveda stremi k temu, da so informacije v stavku razporejene tako, da gre njihov potek v smeri od bolj znanega k manj znanemu, saj je tovrstna progresija v kognitivnem smislu univerzalna, besedni red v posameznih jezikih pa je nujno zgolj odraz tega spoznavnega načela, ki deluje v kombinaciji z različnimi jezikovnospecifičnimi dejavniki, spričo česar se dejanske realizacije razporejanja informacij v stavku od jezika do jezika razlikujejo. Tako vsekakor velja, da je pri besednem redu v italijanščini prisila slovnične močnejša, stava pa posledično manj svobodna kot v slovenščini, kjer je vloga členitve po aktualnosti bistveno večja (Lovec 2018: 101).

2.3 *Težnja k besednoredni variantnosti*

Tako v slovenščini kot italijanščini najdemo podobno tendenco k delnemu sproščanju besednega reda skozi zgodovino, kar pa seveda še zdaleč ne

3 Vsakokratna realizacija besednega reda je nujno odvisna od interakcije več načel. Vilém Mathesius, germanist in romanist ter eden od pionirjev raziskovanja stavčne in besedilne stave, postulira štiri: slovnično oz. skladenjsko stavo; ritem v povezavi z naglašeni in nenaglašeni besedami; pomembnost vsebine; poudarjenost vsebine (nav. po Žele 2018: 65–66). Pri Mathesiusovem analiziranju besedil je bil zlasti pomemben primerjalni oz. kontrastivni pristop (Dušková 2014: 99), ki se je pri proučevanju besednega reda tudi nedavno večkrat izkazal za zelo produktivnega (gl. De Cesare/Garassino 2016, De Cesare idr. 2016, García García/Uth 2018).

pomeni, da je mogoča *karkšnakoli* stava in da jezika stremita k odpravljanju restrikcij. Za ilustracijo naj omenimo, da se je v italijanščini med drugim nekoliko sprostila raba nekaterih naslonk, s katerimi stoletja dolgo ni bilo mogoče začeti stavčne enote, danes pa je takšna stava pogosta in povsem neznamovana. Zakonitost o neprvi stavi naslonk, ki je veljala v stari italijanščini, sta prepoznala znana romanska filologa s konca 19. stoletja – Adolf Tobler, ki je raziskoval besedila v stari francoščini, in Adolfo Mussafia, ki je analiziral besedila v starih različicah italijanščine. Po njiju se imenuje Tobler-Mussafijev zakon, ki zadeva pravilo o neprvem mestu naslonke. Tobler-Mussafijev zakon je v resnici samo specifična realizacija Wackernaglovega zakona, ki se nanaša na indoevropski prajezik in v večji ali manjši meri tudi na indoevropske jezike nasploh, vključno s slovenščino (prim. Rath 2019: 96–97).

Za ponazoritev delovanja Tobler-Mussafijevega zakona v italijanščini si oglejmo nekaj znanih verzov iz Dantejeve *Božanske komedije* (podčrtani elementi so naslonke):

Per me **si va** ne la città dolente,
per me **si va** ne l'eterno dolore,
per me **si va** tra la perduta gente.
Giustizia mosse il mio alto fattore;
fecemi la divina podestate,
la somma sapienza e 'l primo amore.

(Dante, *Inf.*, 3, 1–6)

Tu skozi do trpečega greš mesta,
tu skozi pot gre v večne bolečine,
tu skozi k pogubljenim pelje cesta.
Pravičnost vnela je Boga višine,
iz božje sile vstal sem zmagovite,
ljubezni prve, vednosti edine.

(prev. Andrej Capuder)

Kot je jasno razvidno, v navedenih verzih načelo o neprvi stavi naslonk velja absolutno: na vseh štirih mestih naslonke ne stojijo na verzem začetku, temveč na drugem mestu, in sicer trikrat za prislovnim določilom *per me*, enkrat pa za določno glagolsko obliko *fece* – čeprav bi bila v metričnem pogledu začetna stava povsem sprejemljiva. Glede na to, da je v Dantejevi pesnitvi temeljna verzna oblika jambski enajsterec, bi se sosledje »Si va per me /.../« metrični shemi brez težav prilegalo enako, kot se ji prilega uporabljena stava. Posebej zanimiv je peti verz, v katerem je prisotno odstopanje od pričakovane sheme, saj si v *fece* sledita poudarjeni in nepoudarjeni zlog, kar kaže na odmik od jamskega zaporedja nepoudarjenega in poudarjenega zloga. To pomeni, da je načelo neprve stave naslonke – vsaj v tem konkretnem primeru – celó nadrejeno metrumu. V sodobni italijanščini tovrstnih omejitev ni, saj so povedi, npr. z naslonko pred glagolsko obliko, na začetku povedi zelo običajne (prim. »**Mi fece** una bella impressione, mi disse che all'Inter sarebbe venuto di corsa.« /Prijetno me je presenetil; rekel mi je, da bo k Interju prišel karseda hitro./ *Gazzetta dello sport*, 13. 5. 2021).

2.4 *Prosta in neprosta stava, pričakovani in nepričakovani stavčni poudarek*

V zvezi z Breznikovo razpravo naj omenim še dve avtorjevi opažanji, ki sta bistveni:

1. Breznik razlikuje med *neprosto* in *prosto* stavo. K prvi prišteva npr. naslonke, apozicijo, prilastek itd., k drugi pa besedne vrste oz. sintaktične elemente, katerih položaj ni fiksen. Pri tem Breznik koncept proste stave zelo problematizira. Pravi namreč:

Svobodna ali prosta slovanska stava je goljufiva beseda. [...] kako je s prostostjo tam, kjer določa stavo vsakokratni pomen stavka? Ali se smejo besede staviti samovoljno, brez pravil, brez 'reda'? Če je to res, ni treba govoriti o besednem redu; ako pa ni res, ne moremo govoriti o prostosti! Izraz prosta stava pomenja to, da besede še niso same po sebi razvrščene, postavljene v vedno enako vrsto, temuč da jih mora postavljati pisavec, in sicer tja, kjer jih zahteva pomen stavka. (222–223)

Obenem Breznik odobravajoče navaja misel Ericha Bernekerja, nemškega slavista, delujočega med drugim v Pragi, ki je menil tako: »Najboljši, to je, edino pravi red za besedno stavo je vedno samo eden.« (223) Na osnovi takšnega stališča lahko razumemo gornjo kritiko Stritarja. Breznik namreč nadaljuje:

/.../ vsi stavki [so] v zvezi med seboj: vsak stavek stoji z ozirom na drugega, in to tako, kot ga drugi določa in zahteva. Kakor hitro je bil izgovorjen v tej obliki prvi stavek, je bila s tem že določena stava za drugega, v drugem za tretjega, in ta določba sega tako daleč, dokler se govor nanaša na smer prvega stavka (samostojni govorni odstavek). (225)

Čeprav je, kot rečeno, Breznikova doslednost pri spoštovanju te zakonitosti o sosledju informacij in stavkov najbrž pretirana, pa je njegovo stališče o **medsebojni odvisnosti linearno nanizanih elementov besedila bistveno prek stavčne meje in s tem o neslučajnosti besednega reda** več kot pravilno in dejansko temeljno. Danes bi to značilnost besednega reda, se pravi njegov nearbitrarni potek, obravnavali v okviru koncepta »tematske progresije«. To, da je besedilo tkivo ali, bolje, tkanina, v etimološkem smislu (lat. *texō* 'tkem', 'prepletam', infinitiv *texēre*), se jasno odraža skozi neslučajnost in nearbitrarnost besednega reda.

2. Drugo Breznikovo opažanje, ki je prav tako ključno: »Po tem, ali stoji stavčni povdar na začetku, na koncu ali kje drugod v stavku, se sodi stava vseh stavkovih členov.« (227)

Breznik razlikuje, kot pravi, med *pričakovanim* in *nepričakovanim* »stavčnim povdarom« (229). Kar stoji na začetku enote, ima po njegovem »pričakovani povdar«, kar pa stoji na koncu, ima »nepričakovani povdar«. To razlikovanje pa je v bistvu zelo podobno razlikovanju med temo (*topic*) in remo (*comment/focus*). Breznik je torej zelo dobro formuliral težnjo, ki jo jeziki kažejo v razporejanju informacij: sporočilna teža je na koncu, toda rematska pozicija ni edina komunikacijsko prominentna pozicija, tudi tematska ima seveda določeno težo. Pravilo *pričakovane* in *nepričakovane* pozicije je, če nekoliko modificiramo Breznikovo formulacijo, temeljno in nadrejeno vsem drugim besednorednim pravilom. Znotraj teh zakoličenih pozicij se uresničujejo jezikovnospecifične restrikcije in zakonitosti. Za slovenščino lahko trdimo, da je njen besedni red razmeroma fleksibilen in prost ter – vsaj v idealnih okoliščinah, se pravi pri kompetentnih govornikih – odvisen od vsakokratnega sporočila, ki ga želimo prenesti.

Kaj pa italijanščina? Strnjeno in preprosto lahko rečemo, da je besedni red v italijanščini bistveno manj fleksibilen kot v slovenščini in da vzorec SVO v besedilih pogosto predstavlja trdno jedro. To sicer ne pomeni, da se povedi vedno začnejo z osebkom, saj se ta stavčni člen pogosto opušča glede na to, da je italijanščina (tako kot slovenščina) jezik z razmeroma bogato glagolsko fleksijo, ki vključuje obrazila, s katerimi se večinoma nedvoumno označuje kategorija osebe. Poleg tega tudi takrat, ko je osebek izražen, ta ne stoji nujno na začetku povedi, saj jo lahko uvajajo periferni elementi, kot so prislovniške zgradbe. Sledenje osnovnemu besednorednemu vzorcu SVO v italijanščini nazorno kaže naslednji zgled, ki se začne s prislovnim določilom (podčrtano) in nadaljuje z osebkom (»il presidente del consiglio«), povedkom (»ha annunciato«) ter predmetom (»che /.../ in due.«). Slovenščina je pri sosledju stavčnih členov precej bolj prožna, med drugim tudi glede stave prislovnih določil znotraj sestavljenih povedkov (prim. Ožbot 2009: 30–31):

- A dicembre 2019, dopo le dimissioni del ministro Fioramonti, il presidente del consiglio ha annunciato che il ministero dell'istruzione, dell'università e della ricerca sarebbe stato diviso in due. (*Openpolis*, 10. 9. 2020)
- Dicembre 2019, po odstopu ministra Fioramontija, je ministrski predsednik sporočil, da se bo ministrstvo za izobraževanje, univerzo in raziskave razdelilo na dva dela.
- Ministrski predsednik je decembra 2019, po odstopu ministra Fioramontija, sporočil, da se bo ministrstvo za izobraževanje, univerzo in raziskave razdelilo na dva dela.

V italijanščini je trdno jedro SVO glavna zakonitost besednega reda, z izjemo nekaterih konstrukcij, ki veljajo za zaznamovane. Na osnovi opisa Angele Ferrari (2012: 19–21) gre za naslednje zgradbe s prestavitvijo danega člena na nenevtralnno mesto:

1. **Stavki s poglagentim osebkom** (*le frasi con soggetto posposto al verbo*):
Ha chiamato Giovanni. (Poklical je Giovanni.)⁴
Ci sono diverse opzioni. (Možnosti je več.)
2. **Stavki z dislokacijo na levo** (*le frasi con dislocazione a sinistra*):
A casa, non lo trovi mai. (Doma ga nikoli je najdeš.)
Matteo, non lo vedo da mesi. (Mattea nisem videl že mesece.)
Piera, non le diciamo niente. (Pieri ne bomo povedali nič.)

V vseh treh zgledih lahko govorimo o »prosti temi« (*tema sospeso*), katere bistvo je izpostavitve danega člena, ne da bi se ta v svojih sklagentjskih lastnostih ujema z morebitnim naveznikom v nadaljevanju povedi. Npr. v tretjem zgledu ima *Piera* vlogo tovrstne proste teme, medtem ko bi bila različica z ujemanjem takšna: *A Piera non le diciamo niente* ali z ločilom: *A Piera, non le diciamo niente*.

3. **Stavki z dislokacijo na desno** (*le frasi con dislocazione a destra*):
Gli piacciono i fumetti, a Gianni. (Gianniju so všeč stripi.)
4. **Razcepljeni stavki** (*le frasi scisse*)
È la nuova autobiografia di Umberto Eco che vorrei comprare. (Rad bi kupil novo avtobiografijo Umberta Eca./Nova avtobiografija Umberta Eca je knjiga, ki bi jo rad kupil.)

2.5 Besedilna zglea

Oglejmo si dva zglea, enega v italijanščini in enega v slovenščini, in preverimo, koliko pravkar predstavljeno drži. Besedili sta iz tržaških dnevnih časopisov *il Piccolo* in *Primorski dnevnik*, ki sta februarja 2021 poročala o srečno rešenem pohodniku v Furlaniji. Gre torej za poročilo o istem dogodku, podano v besedilu istega žanra (časopisno poročilo), pri čemer velja poudariti, da slovensko besedilo ni prevod italijanskega, čeprav verjetno obe besedili izhajata iz istih agencijskih novic.

4 V predlaganih slovenskih prevodih je poudarek na sporočilni ustreznosti, ne na ponazoritvi sklagentjskih lastnosti navedenih italijanskih povedi.

Kot lahko vidimo, velika večina italijanskih povedi (vse, kar ni označeno) sledi vzorcu SVO oz. vzorcu SV, če glagol ni prehoden – z izjemo obeh označenih. Osebek pogosto ni izražen, ker je italijanščina tako kot slovenščina (in denimo drugače kot angleščina in francoščina) jezik s poljubnim (in sicer v slovničnem smislu, ne pa tudi s komunikacijsko-pragmatičnega stališča) izpustom osebk (pro-drop language). V primerjavi z italijanskim besedilom je slovensko oblikovano precej drugače; kar zadeva besedni red, je povsem idiomatično, ne glede na to, da je izšlo v časopisu, za katerega so značilni pogosti prenosi iz italijanščine (tudi tukaj na leksikalni ravni »smo jo dosegli«):

Sette notti al freddo nel dirupo

È riuscito a sopravvivere per 7 notti nel bosco, a temperature sotto zero, senza mangiare e bere. Era ferito: scivolando in un canalone, sul versante nord del monte Chiampon (a Venzone, in provincia di Udine), si era rotto una gamba e non riusciva a camminare. Si è trascinato fino alla vicina strada forestale per poter essere trovato. Si è coperto con le foglie, con un telo termico e con la mappa Tabacco. **Con lui c'era il suo cagnolino Ash che gli è rimasto accanto.** Questa la drammatica esperienza vissuta dal 33enne triestino Michele Benedet che aveva raggiunto le Prealpi Giulie per una camminata solitaria. **Ma al primo obiettivo, Casera Navis,** non è mai arrivato perché, come lui stesso ha riferito ai soccorritori, si è fatto male il primo giorno ed è rimasto sette notti nella zona in cui **ieri è stato soccorso** grazie all'allarme lanciato mercoledì dalla fidanzata. (*Il piccolo*, 19. 2. 2021, str. 2)

- adverbial na začetku, nato poglagolski osebek; gl. 3.2. zgoraj;
- adverbial na začetku, nato običajna struktura SO)

Pohodniška mora pod milim nebom

Konec dober, vse dobro, lahko tokrat upravičeno zapišemo. Pogrešane 33-letnega Tržačana Micheleja Benedeta so včeraj zjutraj gorski reševalci našli živega. Poškodovan in lačen je sedem dni in sedem noči prebil na prostem v Julijskih Predalpah, kjer se je ponoči temperatura spustila tudi pod -5 stopinj, dnevna pa tudi v najboljšem primeru ni preseгла 5 stopinj nad ničlo. Družbo mu je ves čas delal zvesti štirinožni prijatelj Ash, s katerim sta se vzajemno »bodрила«, grela in čakala, da ju kdo pride iskat.

Tržačan se je s svojim psom v četrtek odpravil na petdnevno gorsko turo po dolini Venzonassa. »Z vlakom se je iz Trsta odpeljal do Pušje vasi in od tam peš nadaljeval do zastavljenega cilja,« je za Primorski dnevnik povedala njegova partnerka Francesca, ki smo jo telefonsko dohiteli ravno v guminski bolnišnici, kamor so reševalci prepeljali Micheleja. Pravkar ga je videla in potrdila, da je z njim še kar dobro in da je pod zdravniškim nadzorom. (*Primorski dnevnik*, 19. 2. 2021, str. 7)

3 Zaključna misel

Kar sem skušala predstaviti, so seveda izključno preliminarne ugotovitve, ki značilnosti besednega reda v italijanščini in slovenščini predstavljajo zgolj v osnovnih potezah, a so morda kljub svoji provizoričnosti lahko približen okvir za nadaljnje delo, kolikor prikazujejo nekatere posebnosti obeh jezikov, spričo katerih njuna besedna reda sledita nekoliko različnim načelom. Pri nadaljnjem raziskovanju bi veljalo med drugim poskusiti odgovoriti na vprašanje, koliko so tovrstne razlike neposredno povezane z dihotomijo med (relativno) analitičnostjo italijanščine in sintetičnostjo slovenščine, s siceršnjimi skladijskimi lastnostmi obeh jezikov, eventualno pa tudi z medjezičkovnim stikom (predvsem slovenščine z nemščino) kot dejavnikom v razvoju besednega reda.

Ponovno se je v metodološkem pogledu izkazalo, da je za razumevanje besednega reda tako v italijanščini kot v slovenščini pomemben princip opazovanja s pomočjo sopostavljanja. Kot kaže, je namreč pri spoznavanju funkcioniranja besednega reda v konkretnih besedilih (podobno kot še mnogih drugih značilnosti posameznih jezikov) in nato pri abstrahiranju njegovih zakonitosti v znatno pomoč medjezičkovna primerjava, ki omogoča, da opazovano realnost lahko vidimo bolj plastično in niansirano kot takrat, kadar izbrani jezik opazujemo zgolj skozi prizmo njega samega.

Literatura

- Breznik, Anton, 1908: Besedni red v govoru. *Dom in svet* 21. 222–230, 268–267.
 Dušková, Libuše, 2014: English Studies at Charles University and the Prague Linguistic Circle: The contribution of English studies to the Circle's constitution and linguistic theories. *La linguistique* 50/1. 93–118.
 Ferrari, Angela, 2012: *Tipi di frase e ordine delle parole*. Roma: Carocci.

- De Cesare, Anna-Maria/Davide Garassino (ur.), 2016: Current Issues in Italian, Romance and Germanic Non-canonical Word Orders: Syntax – Information Structure – Discourse Organization. Bern: Peter Lang.
- De Cesare, Anna-Maria idr., 2016: Sintassi marcata dell'italiano dell'uso medio in prospettiva contrastiva con il francese, lo spagnolo, il tedesco e l'inglese. Uno studio basato sulla scrittura dei quotidiani online. Frankfurt: Peter Lang.
- García García, Marco/Melanie Uth (ur.), 2018: Focus Realization in Romance and Beyond. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Greenberh, Joseph H., ²1966 [1963]: Some universals of grammar with particular reference to the order of meaningful elements. Isti (ur.): Universals of Language. Cambridge, MA: MIT Press. 73–113.
- Lohnstein, Horst/Antonios Tsinkis (ur.), 2020: Verb Second: Grammar Internal and Grammar External Interfaces. Berlin/New York: De Gruyter.
- Lovec, Nina, 2018: Besedni red in členitev po aktualnosti v slovenščini in italijanščini. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- Ožbot, Martina, 2009: Nekaj kontrastivnih beležk o italijanščini in slovenščini in nekaj opazanj o jezikovni produkciji pri govoricah slovenščine v Italiji. Jezik in slovstvo 54/1. 25–47.
- Polo, Chiara, 2004: Word Order in Latin, Italian and Slovene between Morphology and Syntax. Padua: Unipress.
- Rath, Alexander, 2019: Anmerkungen zur slowenischen Klitikakette (*naslonski niz*). Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies 12. 95–112.
- Reindl, Donald F., 2005: The Effects of Historical German-Slovene Language Contact on the Slovene Language. PhD dissertation. Bloomington: Indiana University. [Objavljena verzija: Language Contact: German and Slovenian. Bochum: Brockmeyer. 2008.]
- Renzi, Lorenzo, 2012: Come cambia la lingua: L'italiano in movimento. Bologna: il Mulino.
- Renzi, Lorenzo, 2019: Ancora su come cambia la lingua. Qualche nuova indicazione. Moretti, Bruno idr. (ur.), Le tendenze dell'italiano contemporaneo rivisitate. Roma: Società di linguistica italiana. 13–33.
- Renzi, Lorenzo, 1984: La tipologia dell'ordine delle parole e le lingue romanze. Linguistica 24/1. 27–59.
- Salvi, Giampaolo, 2004: La formazione della struttura di frase romanza: Ordine delle parole e clitici dal latino alle lingue romanze antiche. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Wolfe, Sam, 2018: Verb Second in Medieval Romance. Oxford: Oxford University Press.
- Woods, Rebecca/Sam Wolfe (ur.), 2020: Rethinking Verb Second. Oxford: Oxford University Press.
- Žele, Andreja, 2018: O aktualnostnočlenitveni stavi v slovenščini. Jezik in slovstvo 63/2–3. 59–73.